

dr hab. Aldona Nawoj-Śleszyński, prof. UŁ

Dornbirn, 28.08.2023 r.

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Łódzki

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Polak - Kruszyk pt. „Wykonywanie długoterminowych kar pozbawienia wolności,, napisanej pod kierunkiem dra hab. Adama Kwiecińskiego profesora Uniwersytetu Wrocławskiego oraz promotora pomocniczego dr Kamili Mrozek, Wrocław 2023 r., ss. 367.

Wybór tematu rozprawy doktorskiej dokonany przez Autorkę jest oryginalny, bardzo interesujący i ważny społecznie. Oryginalność tematyki dysertacji doktorskiej polega na tym, że dotychczas nie pojawiły się w Polsce kompleksowe opracowania naukowe na temat wykonywania kar długoterminowych. Pojawiły i pojawiają się opracowania naukowe na temat wykonywania skrajnych postaci kar długoterminowych tj. kary 25 lat pozbawienia wolności oraz kary dożywotniego pozbawienia wolności. Doktorantka obejmuje swoimi badaniami wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec osób, które odbywają karę pozbawienia wolności lub kary pozbawienia wolności w wymiarze pięciu lat lub dłuższym, aż do dożywotniego pozbawienia wolności. Pojęcie „kary długoterminowe” opiera na ustaleniach zawartych w Rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy z 17 lutego 1976 r. w sprawie postępowania ze skazanymi na kary długoterminowe. Zakłada, że wyniki dociekań naukowych nad wykonywaniem kar długoterminowych pozwolą zmodernizować ich wykonywanie w warunkach skrajnej izolacji społecznej jaką jest więzienie i równocześnie pozwolą wypracować optymalny model wykonywania tych kar tak, by mniej szkodziły. Społeczeństwo oczekuje od podmiotów, które wykonują długoterminowe kary pozbawienia wolności co najmniej trzech rzeczy, zapewnienia mu bezpieczeństwa, poprawy co najmniej jurydycznej więźnia, neutralizacji negatywnych skutków izolacji. W tym kontekście ważna jest świadomość Doktorantki, że realizacją celu wykonywania kary pozbawienia wolności o którym mowa w art. 67§ 1 k.k.w. jest powstrzymanie więźnia od powrotu do przestępstwa, które dotyczy wszystkich osób skazanych na karę pozbawienia wolności tj. skazanych na kary krótkoterminowe, średnioterminowe jak i kary długoterminowe. Realizacja indywidualnoprorewencyjnych celów wykonywania kary pozbawienia wolności wobec

skazanych na kary długoterminowe jest szczególnie trudne nie tylko ze względu na warunki izolacji więziennej ale również ze względu na rozmiar temporalnej egzystencji w więzieniu, która nie zawsze może zakończyć się wyjściem z niego ale kresem jego życia, czyli śmiercią w więzieniu. Ponadto realizacja owego celu wykonywania kary pozbawienia wolności zależne jest od postaw społeczeństwa, w szczególności polityków wobec osób skazanych za najcięższe i okrutne przestępstwa. Jakkolwiek przedstawiciele nauki od pewnego czasu interesują się problematyką wykonywania kar skrajnie długoterminowych, to jednak w ocenie Doktorantki „świat skazanych na kary długoterminowe stanowi nieodkryty fragment przestrzeni penitencjarnej” (s. 10). To przeświadczenie Doktorantki jest najgłębszym uzasadnieniem celowości podjętej problematyki, która stała się przedmiotem dysertacji doktorskiej.

Układ rozprawy jest logiczny, przejrzysty i czytelny. Składa się ona z wprowadzenia, siedmiu rozdziałów merytorycznych, zakończenia, bibliografii, spisu tabel, wykresów i ilustracji oraz załącznika w postaci wzoru kwestionariusza wywiadu, który służył jako narzędzie do przeprowadzonych badań empirycznych. W strukturze rozprawy Doktorantka nie uwzględniła wykazu skrótów którymi się posługiwała. Objętość merytoryczna rozprawy wynosi 317 stron, całości 367. W recenzowanej rozprawie Doktorantka korzystała z bardzo bogatego piśmiennictwa zarówno w języku polskim oraz literatury opublikowanej za granicą (505 pozycji). Bibliografia obejmuje pozycje literatury (261), komentarze (23), źródła internetowe (86), akty prawa krajowego (25), dokumenty międzynarodowe (21), inne dokumenty (10), raporty CPT (20), orzeczenia ETPC (41), orzeczenia krajowe (18).

We wstępie Autorka omówiła cel i motywy opracowania tematyki recenzowanej rozprawy. Głównym celem rozprawy było kompleksowe i interdyscyplinarne przedstawienie problematyki długoterminowego pozbawienia wolności. Przyjęła, że wnioski wynikające z przeprowadzonych badań mogą stanowić materiał pomocniczy przy projektowaniu zmian ustawowych wykonywania kar długoterminowych. W ocenie Doktorantki istnieje potrzeba opracowania optymalnego modelu wykonywania najdłuższych kar pozbawienia wolności tak by kary długoterminowe były wykonywane humanitarnie, dawały szanse powrotu więźniów do społeczeństwa. Podaje również jeszcze szereg argumentów przemawiających za celowością podjętych badań min. wzrost populacji skazanych na kary najdłuższe, postulaty zmiany aktualnego sposobu wykonywania kar długoterminowych, które wynikają z raportu kontroli Najwyższej Izby Kontroli z 2014 r. itd. Doktorantka zaznacza, że rozprawa w warstwie teoretycznej i badawczej powstała w czasie obowiązywania poprzedniego stanu prawnego przed nowelizacją Kodeksu karnego Ustawą z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks

karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2022, poz. 2600), jednak w kilku miejscach pracy omawiała te zmiany konfrontując je ze standardami międzynarodowymi i europejskimi w zakresie wykonywania kar długoterminowych. Następnie Autorka we wstępie omawia problemy metodologiczne, które zostały zastosowane w podjętych badaniach. Najpierw formułuje osiem pytań, cztery problemy szczegółowe, trzy tezy główne oraz hipotezy. Ta część metodologiczna jest mało przejrzysta i precyzyjna. Uregulowanie tej podstawowej problematyki byłoby bardziej zrozumiałe i przejrzyste gdyby Doktorantka zagadnienie to omówiła w odrębnym rozdziale poświęconym problemom metodologicznym rozprawy według następującego schematu:

- przedmiot i cel badań, problemy badawcze, hipotezy badawcze,
- metody badawcze i narzędzia badawcze,
- organizacja badań,
- opracowanie wyników badań.

W tym rozdziale mogłaby Autorka omówić również problemy definicyjne pojęcia „*długoterminowe kary pozbawienia wolności*”. Pomimo powyższych uwag Doktorantka w swojej rozprawie przyjęła metodę mieszaną opartą na analizie dogmatyczno-prawnej obowiązujących rozwiązań normatywnych i literatury przedmiotu oraz metodę badań empirycznych. Korzystała z metody komparatystycznej i statystycznej. W końcowej części wstępnej rozprawy Autorka dokonała streszczenia siedmiu rozdziałów pomijając zakończenie rozprawy. W dalszej części recenzji zostanie dokonana ocena zawartości merytorycznej poszczególnych rozdziałów.

W rozdziale I pt. „*Pojęcie i istota długoterminowych kar pozbawienia wolności*” (s. 18-41) Doktorantka podejmuje próbę zdefiniowania kary długoterminowej. Stwierdza, że tego rodzaju kara nie została wskazana w odpowiednich aktach prawnych. Termin „*kara długoterminowa*” nie występuje w krajowych aktach prawnych. W prawniczej publicystyce naukowej „*karami długoterminowymi*” określa się kary 25 pozbawienia wolności i dożywotniego pozbawienia wolności. Doktorantka przybliżyła definicję kar długoterminowych, którymi posługiwali się autorzy polscy jak i z innych państw. Według rekomendacji przyjętej przez Komitet Ministrów z 8 października 2003 r. „*więzień długoterminowy*” to osoba która odbywa karę pozbawienia wolności sięgającą łącznie pięciu lat lub dłuższe kary. Skrajnie długoterminowe kary w polskim systemie penitencjarnym to kara 25 lat pozbawienia wolności i kara dożywotniego pozbawienia. Ta ostatnia kara wywołuje kontrowersje, liczne jest grono

zarówno zwolenników jak i jej przeciwników. Autorka zauważa, że funkcja omawianych kar ewoluowała, co przyczyniło się do zmiany celów jej wykonywania. Dawniej kara ta stanowiła narzędzie odwetowe i represyjne, obecnie coraz większe znaczenie przywiązuje się do celów resocjalizacyjnych i wychowawczych tej kary. Słusznie Autorka twierdzi, że cel wykonywania kary pozbawienia wolności określony w art. 67§1 k.k.w. polega na zapobieganiu recydywie przestępczej i dotyczy wszystkich kar pozbawienia wolności niezależnie od ich długości, bowiem ustawodawca nie różnicował celów wykonywania kary pozbawienia wolności w zależności od czasu ich trwania. Autorka zauważa, że w literaturze przedmiotu podkreśla się, iż nie można całkowicie wyeliminować z kar długoterminowych funkcji resocjalizacyjnej. Na uwagę zasługuje bardzo trafne i zdroworozsądkowe stanowisko, że pomimo iż kary długoterminowe budzą wiele kontrowersji, to jednak obecnie nie można z nich zrezygnować, a jedynie w dalszym ciągu doskonalić ich wykonywanie. To przeświadczenie stało się podstawowym motywem i celem badań podjętych przez Autorkę, które będą zmierzały do zbudowania optymalnego modelu wykonywania długoterminowych kar pozbawienia wolności.

Rozdział II dysertacji doktorskiej (s. 42-81) poświęcony został karze długoterminowej w perspektywie ewolucji kary pozbawienia wolności. Obecnie kara ta jest najsurowszą sankcją karną, zastąpiła stosowanie kar o większej surowości tj. karę śmierci, okrutne kary okaleczające jednak żadne państwo z niej nie zrezygnowało. Mimo, iż kara w tej postaci jest krytykowana, to jednak nadal jest stosowana. Doktorantka przytacza trafnie myśl M. Foucault, że więzienie jest rozwiązaniem odrażającym ale bez niego nie można się obejść. Długoterminowe kary pozbawienia wolności w Polsce były stosowane od samego początku wprowadzenia kary pozbawienia wolności. W obecnym katalogu kar (art. 32 k.k.) kara pozbawienia wolności występuje w trzech formach tj. kary terminowej do 15 lat, kary której okres trwania wynosi 25 lat oraz kary bezterminowej, czyli kary dożywotniego pozbawienia wolności, która w założeniu trwa całe życie. Doktorantka wciąż powtarza i to bardzo słusznie, że celem kary pozbawienia wolności jest powstrzymanie więźnia od recydywy (art. 67 §1 k.k.w.). Sposób osiągnięcia tego celu określa art. 67 § 2 k.k.w. Nowelizacja k.k. z 2022 r. wyeliminowała karę 25 lat pozbawienia wolności oraz zwiększyła górną granicę terminowej kary pozbawienia wolności z 15 do 30 lat. Przepisy wprowadziły nową formę kary dożywotniego pozbawienia wolności o bezwzględnym charakterze, z zakazem stosowania warunkowego zwolnienia. Autorka zaznacza, że orzecznictwo ETPC utrwaliło pogląd, że wyroki w postaci dożywotniego pozbawienia wolności bez szans na wcześniejsze zwolnienie naruszają art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Ponadto wykonywanie kary w takim trybie pogłębia trudności wychowawcze, jest zagrożeniem dla bezpieczeństwa więzienia. W ocenie Doktorantki zmiany

te to ewidentny krok wstecz, rozwiązania te są sprzeczne z międzynarodowymi standardami wykonywania kary pozbawienia wolności i spotykają się z krytyką instytucji europejskich. Badania nad karą dożywotniego pozbawienia wolności dowiodły, że skazani na taką karę mają w sobie potencjał do zmian i dużą nadzieję na wolność (M. Niełacznna, J. Klimczak 2022). Zmiana k.k. z 2022 r. tę szansę odbiera części skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności bez warunkowego zwolnienia – stwierdza Autorka. Zmiany jakie zostały wprowadzone w 2022 r. utrudniają wypracowanie optymalnego modelu wykonywania kary długoterminowej, w szczególności wobec skazanych na dożywotnie pozbawienie wolności bez prawa do warunkowego zwolnienia, bo jak realizować cel wykonywania kary pozbawienia wolności o którym mowa w art. 67 §1 k.k.w. tj. zapobieganie powrotowi do przestępstwa, gdy skazany z mocy prawa został tej możliwości pozbawiony?

Próba podjęta przez Doktorantkę analizy psychologicznych skutków długoletniej izolacji w związku z wykonywaniem skrajnie długoterminowej kary pozbawienia w rozdziale II (s. 82 - s. 107) jest bardzo cenna, bowiem jest ważną przesłanką zbudowania optymalnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tej grupy skazanych. Długoterminowa kara pozbawienia wolności w sposób skrajnie negatywny wpływa na osobę skazaną jak i również na funkcjonariusza więziennego, który wykonuje tego rodzaju karę pozbawienia wolności. Izolacja więzienna jest źródłem stresu psychologicznego. Długoletni stres prowadzi do negatywnych zmian w osobowości skazanych. Długoletnia izolacja więzienna prowadzi do rozpadu więzi rodzinnych, poczucia osamotnienia, niepewności co do momentu zakończenia kary, bowiem ta niepewność towarzyszy przez cały okres odbywania kary. Doktorantka zwraca uwagę na często niezauważany stan psychiczny skazanego, polegający na strachu przed powrotem do wolności. Ten stan niekiedy jest źródłem zamachu samobójczego skazanych. Pobyt skazanego w więzieniu powoduje nieodwracalne zmiany w sytuacji życiowej członków jego rodziny. Omawiane przez Autorkę psychologiczne, społeczne, zdrowotne skutki długotrwałego pozbawienia wolności stają się w Jej opinii kluczem do zaprogramowania procesu wykonywania kary pozbawienia wolności, w ten sposób, by minimalizować negatywny wpływ długotrwałego pobytu w więzieniu na psychikę skazanych. Koszty wykonywania kar długoterminowych ponoszą również funkcjonariusze więzienni o czym nie zawsze się pamięta zarówno w literaturze przedmiotu jak i w praktyce. Kondycja psychiczna funkcjonariuszy Służby Więziennej pracujących ze skazanymi na kary najdłuższe nie może być problemem marginalnym, bowiem wykonują pracę w najbardziej skrajnej izolacji jaką jest zakład karny typu zamkniętego z osobami ze strony których realne są wystąpienia agresywne, bunty. Praca z tą grupą skazanych, która ma charakter stresogenny prowadzić może

do wypalenia zawodowego, które obecnie jest postrzegane w literaturze naukowej. W tej sytuacji Doktorantka postuluje badania nad kadrami Służby Więziennej pracującej w szczególności ze skazanymi na kary długoterminowe, wpływ tej pracy na osobowość, zdrowie psychiczne i fizyczne. Koszty psychospołeczne zatem odbywania kar długoterminowych przez więźniów oraz wykonywanie tej kary przez funkcjonariuszy więziennych są ogromne, a będą coraz większe, skoro nowela k.k. z 2022 r. niektórych z więźniów pozbawia nadziei na wolność. Wszystkie te okoliczności związane z odbywaniem i wykonywaniem długoterminowych kar pozbawienia wolności, które są efektem przeprowadzonej przez Doktorantkę analiz i ocen stają się przesłankami zbudowania optymalnego modelu wykonywania kar długoterminowych, który jest celem Jej dysertacji doktorskiej.

W rozdziale IV pt. „*Standardy międzynarodowe postępowania ze skazanymi na kary długoterminowe*” (s. 108 - 146) Autorka w pierwszej kolejności omawia wykonywanie długoterminowej kary pozbawienia wolności w świetle standardów ONZ, następnie analizuje europejskie regulacje odnoszące się do długoterminowych kar pozbawienia wolności. Szczególną uwagę zwraca na problematykę wykonywania kar długoterminowych i dożywotniego pozbawienia wolności w świetle zaleceń Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT). Komitet sprzeciwiał się wyrokom „*bezwzględnego dożywocia*”, bowiem kara ta bez perspektywy zwolnienia jest niehumanitarna i sprzeczna z prawami człowieka. Wizytacje CPT w Polsce nie stwierdziły negatywnych praktyk stosowanych wobec skazanych na kary długoterminowe i dożywotniego pozbawienia wolności. Może być inaczej - sądzi Doktorantka przy następnej wizytacji CPT, ponieważ zmiany ustawy – Kodeks karny z 7 lipca 2022 r. otwierają możliwości przed polskim wymiarem sprawiedliwości orzekania kary dożywotniego pozbawienia wolności bez prawa do warunkowego zwolnienia. Na uwagę zasługują poglądy odnoszące się do postępowania ze skazanymi na dożywotnią karę pozbawienia wolności w świetle orzecznictwa ETPC, które omawia Autorka w końcowej części czwartego rozdziału, które sprowadzają się do stwierdzenia, iż utrwalili się poglądy w tym orzecznictwie, że wyroki w postaci bezwzględnego pozbawienia wolności bez możliwości jej redukcji, czyli możliwości ubiegania się o warunkowe zwolnienie po odbyciu części kary naruszają art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Dużym walorem tego rozdziału jest omówienie szeregu rekomendacji wypracowanych przez Komitet Ministrów Rady Europy, których implementacja do prawa krajowego może przyczynić się do stworzenia nowoczesnego, racjonalnego, skutecznego modelu postępowania ze skazanymi na kary długoterminowe i dożywotniego pozbawienia wolności zapobiegającego powrotności do przestępstwa.

W rozdziale V pt. „*Wykonywanie długoterminowych kar pozbawienia wolności*” (s. 147 - s. 203) Doktorantka koncentruje się na problematyce wykonywania długoterminowych kar pozbawienia wolności w polskim systemie penitencjarnym. Stwierdza, że w polskim k.k.w. brakuje prawniczej definicji pojęcia „*długoterminowego pozbawienia wolności*”, co wiąże się z brakiem konieczności zastosowania szczególnych rozwiązań prawnych. Jedynie ustawodawca wprowadza odrębne sposoby postępowania związane z wykonywaniem dwóch skrajnie długoterminowych kar pozbawienia wolności tj kary 25 pozbawienia wolności i kary dożywotniego pozbawienia wolności. Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec tych dwóch grup więźniów odbywa się w warunkach, które utrudniają realizację indywidualnoprorewencyjnych celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Kary te są wykonywane w początkowym okresie w zakładach karnych typu zamkniętego, co powoduje ograniczanie możliwości oddziaływań penitencjarnych. Doktorantka przypomina o bardzo rygorystycznych warunkach wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tych skazanych wg. noweli do ustawy - Kodeks karny z 2022 r. Na szczególną uwagę zasługuje stwierdzenie Autorki, że newralgicznym momentem w całym procesie wykonywania kary pozbawienia wolności jest tzw. moment początkowy, bowiem jest on najtrudniejszy dla więźniów długoterminowych. Badania naukowe już dawno wykazały, że więźniowie reagują na izolację w sposób fazowy. Początkowy okres odbywania kary pozbawienia wolności naznaczony jest rozpaczą, buntem, dramatyzowaniem aktualnej sytuacji życiowej. Z tego faktu wynikają wnioski odnoszące się do potrzeby odmiennego sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych na kary długoterminowe w początkowym okresie. Doktorantka formułuje bardzo cenne uwagi dotyczące przygotowania więźniów do powrotu do społeczeństwa po wykonaniu kary pozbawienia wolności wobec więźniów skazanych na kary długoterminowa. Proponuje przywrócenie dobrowolnego dozoru kuratora sądowego w związku z derogacją art.167 k.k.w., wydłużenie procesu przygotowania do wolności. Uwagi jakie Doktorantka formułuje w sprawie stosowania warunkowego zwolnienia z reszty kary wobec skazanych na kary skrajnie długie zwracają szczególną uwagę. Stwierdza niekorzystne, bo wydłużone formalne warunki ubiegania się o warunkowe zwolnienie skazanych na kary skrajnie długoterminowe wprowadzone do k.k. nowelą z 2002 r., a przede wszystkim możliwość pozbawienia prawa ubiegania się o warunkowe zwolnienie przez skazanych odbywających karę dożywotniego pozbawienia wolności. Doktorantka przytacza stanowiska instytucji europejskich ETPC i CPT według których kara jest humanitarna pod warunkiem, że jest redukowalna a kara bez nadziei polepszenia swojej sytuacji życiowej pozbawiona jest walorów resocjalizacyjnych. Nadzieją na efektywną pomoc postpenitencjarną skazanym na

kary długoterminowe jest realizowany pilotażowy program budowy pięciu domów przejściowych dla skazanych na kary długoterminowe w ostatniej fazie jej odbywania. Skazani na kary długoterminowe których dolna granica wynosi 5 lat w populacji więziennej stanowili 22,03% (stan na 31.12.2022). W latach 2009 - 2022 następuje wzrost populacji więźniów skazanych na kary skrajnie długoterminowe. Wyrażna tendencja wzrostowa zarysowała się w grupie skazanych na dożywotnie pozbawienie wolności. W opinii Autorki wskaźnik kary na dożywotne pozbawienia wolności w Polsce jest niepokojąco wysoki, nie widać Jej zdaniem perspektywy obniżenia stosowania jej, lecz tendencje odwrotne. Dalsza część rozprawy dotyczy interesującego przeglądu kar długoterminowych (pięć lat i więcej) w krajach Europy Zachodniej (lata 2015-2017). Bardzo interesującej analizy dokonuje Doktorantka prezentując rozmiary kar długoterminowych stosowanych w systemie anglosaskim (Wielka Brytania, USA) z których wynika, że systemy karne w tych krajach są represyjne w szczególności w USA. USA są jedynym krajem na świecie, który stosuje karę dożywotniego pozbawienia wolności bez prawa do warunkowego zwolnienia wobec osób, które nie ukończyły 18 roku życia. Warto byłoby się pokusić by spojrzeć na skandynawskie kraje w tym zakresie, bowiem wydają się być wzorem stosowania polityki karnej i penitencjarnej wobec sprawców przestępstw.

W rozdziale VI Doktorantka koncentruje się na problematyce resocjalizacji skazanych na kary długoterminowe (s. 204 - 264). Kary długoterminowe są wykonywane w zakładach karnych typu zamkniętego. W szczególności w początkowym okresie zawężona jest w nich oferta w zakresie wykonywania pracy w szczególności poza terenem zakładu karnego, zajęć kulturalno-oświatowych, kontaktów z rodziną. Trudności w pracy penitencjarnej ze skazanymi na kary najdłuższe są szczególne. Są najczęściej osobami niebezpiecznymi, często są to zabójcy. Realizacja celów wykonywania kary pozbawienia wolności najlepiej przebiega w kontaktach ze światem zewnętrznym, lecz zakład karny typu zamkniętego nie sprzyja realizacji szerszych kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym. Na uwagę zasługuje pogląd Autorki, że zaangażowanie funkcjonariuszy Służby Więziennej stanowi niezwykle istotny obszar oddziaływań wobec skazanych na kary długoterminowe. To oni odgrywają kluczową rolę, do której nie zawsze są przygotowani. Administracja więzienna nie miała konkretnych pomysłów na skuteczne zarządzanie karą dożywotniego pozbawienia wolności. Kolejną barierą w pracy ze skazanymi na najdłuższe kary jest wiek skazanych. Nie zawsze można, nie zawsze należy przygotowywać skazanych do readaptacji w warunkach wolnościowych, bowiem niekiedy kres ich życia w więzieniu wyznacza inne potrzeby m.in. opiekuńczo - zdrowotne. Przygotowanie do śmierci więźniów jest dla Służby Więziennej problemem. Obecnie więziennictwo posiada tylko jeden oddział dla przewlekle chorych. Więziennictwo nie jest przygotowane do opieki

paliatywnej. Tę część rozważań Doktorantka zamyka słusznym wnioskiem, który stanowi o tym iż istnieje potrzeba działań mających na celu ustalenie, sprecyzowanie roli pracowników Służby Więziennej w procesie wykonywania kar długoterminowych oraz realizacji specjalistycznych szkoleń dotyczących prowadzenia efektywnej pracy z tą grupą skazanych. Następnie przedmiotem Jej rozważań są trudności w pracy penitencjarnej z następującymi grupami skazanych na kary długoterminowe tj. kobietami, młodocianymi, z zaburzeniami preferencji seksualnych, uzależnionymi i niebezpiecznymi. Postulaty jakie Doktorantka formułuje odnośnie oddziaływań wobec w/w grup osób uwięzionych są interesujące, słuszne. Na uwagę zasługuje postulat przedłużenia terapii wobec osób skazanych za przestępstwa z art. 197-203 k.k. popełnionych w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, uzależnionych od alkoholu i narkotyków na określony czas w okresie postpenitencjarnym. Ponadto bardzo słusznie postuluje rozważenie wniosku, czy administracja więzienna nie powinna częściej korzystać z możliwości jaką daje art. 199b k.k.w. Doktorantka zwraca uwagę, że w literaturze przedmiotu sugeruje się potrzebę wprowadzenia czwartego typu zakładu karnego o wysokim stopniu zabezpieczenia. Zakład tego typu byłby przeznaczony dla „niebezpiecznych” ułatwiałby prowadzenie oddziaływań penitencjarnych. Takie rozwiązania są przyjęte w Republice Czeskiej. Autorka prezentuje badania różnych autorów nad postrzeganiem przez skazanych odbywających kary długoterminowe własnej izolacji oraz ich stosunek do przestępstwa z których wynika, że skazani ci postrzegają siebie w roli ofiary i czują się pokrzywdzeni. Pomimo tego według Doktorantki należy podejmować pracę wychowawczą ze skazanymi na kary skrajnie długoterminowe.

Rozdział VII pt. „*Skazani na kary długoterminowe w świetle badań własnych*” (s. 265- s. 303) stanowi drugą część rozprawy doktorskiej. Jest to część empiryczna na którą składają się zaprojektowane przez Autorkę badania w oparciu o metodę sondażu diagnostycznego przy pomocy narzędzia badawczego w postaci kwestionariusza opracowanego dla celów badawczych przez samą Doktorantkę. Celem badań empirycznych była analiza i ocena wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych na karę długoterminową. Populację badawczą stanowiło 109 skazanych na kary długoterminowe odbywających karę pozbawienia wolności w ZK w Wołowie, ZK w Rawiczu, ZK Nr 1 w Strzelcach Opolskich. W populacji badawczej skazani na karę 25 lat pozbawienia wolności stanowili 10 osób (9,0%), na karę dożywotniego pozbawienia wolności 7 osób (6,0%). Skazani na karę pozbawienia wolności od 5 do 20 lat stanowili 78%.. Tylko 31 skazanych (28,0%) odbywało karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania, 52% w systemie zwykłym. Uzyskane wyniki badań empirycznych zdaniem Autorki mogą mieć znaczenie w udoskonaleniu

praktyki postępowania ze skazanymi na kary długoterminowe oraz wpływ na rozwój wiedzy na temat tej formy kary pozbawienia wolności. Badania wykazały, że największą dolegliwością tej kary stanowi rozłąka z rodziną. W opinii skazanych najbardziej pomagają im w neutralizowaniu negatywnych skutków izolacji więziennej kontakty z rodziną, zajęcia k-o, praca i nauka. Podsumowując wyniki badań Doktorantka stwierdza, że wsparcie ze strony rodziny jest niezwykle ważne w procesie resocjalizacji, a podtrzymywanie więzi z rodziną i z bliskimi powinno stanowić kluczowy element pracy wychowawczej w przypadku skazanych na kary długoterminowe, bowiem słabe więzi z rodziną i bliskimi są czynnikami sprzyjającymi recydywie penitencjarnej. Wyniki badań zawierają również szereg ważnych ustaleń, które obrazują sylwetkę skazanego na długoterminową karę pozbawienia wolności i ich stosunek do popełnionego przestępstwa. Poczucie winy, oczekiwanie pomocy po opuszczeniu zakładu karnego mogą mieć wpływ na planowanie wykonywania kary pozbawienia wolności skazanych na kary długoterminowe. Zagospodarowanie czasu wolnego jest istotne dla wszystkich skazanych, a w szczególności skazanych na skrajnie długie kary, którzy odbywają karę w zakładzie karnym typu zamkniętego, a możliwość zagospodarowania czasu wolnego jest ograniczone.

Opracowanie tabel, wykresów i ilustracji w tym rozdziale jak i w poprzednich rozdziałach budzi wątpliwości co do sposobu ich opisu, w szczególności zawartości ich tytułów. W tabeli od numeru 1 do 30 za wyjątkiem tabeli numer 2 i 3 po nazwach tabel znajdują się zapisy dotyczące źródła na podstawie którego zostały opracowane wyniki zawarte w tych tabelach. Te informacje powinny się znaleźć pod tabelami. Podobne uwagi dotyczą wykresów od numeru 1 do 9, bowiem opisy źródła na podstawie których zostały opracowane wykresy powinny się znajdować pod wykresami, a nie w tytule wykresu. Podobna uwaga odnosi się do ilustracji, źródło opracowania ilustracji powinno być umieszczone pod ilustracją. W tabeli Nr 22 przed nazwą tabeli znajduje się informacja „*Pytanie otwarte Nr 1*”, a przed nazwami tabel od numeru 22 do 28 znajdują się informacje „*Pytania wielokrotnego wyboru*”, a dopiero później nazwa, tytuł tabeli. Ta informacja powinna się znajdować pod tabelami, bądź powinna być zawarta w tekście przed interpretacją wyników badań empirycznych. Ten sposób opisu tytułów tabel, wykresów i ilustracji sprawia, że są one mniej przejrzyste, obarczone informacjami, które powinny znaleźć się w innym miejscu. W końcowej części rozprawy Autorka, zbyt często posługuje się pojęciem „osadzony” zamiast „skazany”. Wprawdzie z kontekstu nie wynikają wątpliwości, że chodzi tu o skazanego na długoterminową karę pozbawienia wolności, a nie inną osobę, jednak pojęcie „osadzony” jest pojęciem szerszym niż pojęcie „skazany”, w jego zakresie znajdują się również tymczasowo aresztowani, czy ukarani.

Na s. 173 Autorka posługuje się sformulowaniem, „*poziom recydywizmu w Polsce*”, lepiej jednak brzmiałoby tradycyjnie: „*poziom recydywy w Polsce*”.

W końcowej części rozprawy pt. „Zakończenie” (s. 304 - s. 317) Doktorantka stwierdza, że osoby odbywające długoterminowe kary pozbawienia wolności w tym te najdłuższe stanowią wyjątkową kategorię skazanych w polskim systemie penitencjarnym. Ta wyjątkowość stanowi przesłankę odrębnego postępowania z tą grupą skazanych w okresie penalnym i postpenalnym. Autorka na podstawie badań naukowych, które zastosowała w dysertacji doktorskiej potwierdziła główne hipotezy, które sformułowała przed podjęciem badań. Potwierdziła główną tezę, że wykonywanie długoterminowych kar pozbawienia wolności różni się od wykonywania kar pozbawienia wolności o niższym wymiarze. Następną tezę zgodnie z którą wymierzanie kar długoterminowych ma sens, ponieważ można poprzez nie realizować cele resocjalizacyjne, odnosi się również do skazanych na kary najdłuższe. Ta teza została potwierdzona w literaturze jak i w badaniach własnych Autorki oraz badaniach wielu autorów krajowych i zagranicznych. Na szczególną uwagę zasługuje sformułowana przez Doktorantkę potrzeba ukształtowania nowoczesnego modelu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności, w tym na kary skrajnie długie. Na podstawie przeprowadzonych badań Doktorantka formułuje następujące postulaty, które powinny się znaleźć w optymalnym modelu wykonywania kar długoterminowych. Wymienia ich piętnaście. Pragnę zwrócić uwagę na niektóre z nich:

- skazani na kary długoterminowe, w tym zwłaszcza na karę dożywotniego pozbawienia wolności powinni mieć dostęp do specjalistycznej pomocy psychologicznej i psychiatrycznej od pierwszego dnia pobytu w więzieniu. Szczególnym monitorowaniem psychologa więziennego należy objąć pierwszy etap wykonywania kary pozbawienia wolności, w którym skazany nie pogodził się z orzeczonym wyrokiem. Słusznie Doktorantka zauważa, że duże ograniczenia w zakresie oddziaływania na więźniów skazanych na kary najdłuższe występują w najtrudniejszym dla nich początkowym okresie odbywania kary pozbawienia wolności w związku z czym formułuje dosyć odważne postulaty, a mianowicie zrezygnowania z automatycznego kierowania skazanych na kary skrajnie długie do zakładu karnego typu zamkniętego lub znaczącego zredukowania czasu minimalnego pobytu w zakładzie karnym tego typu,
- należy tworzyć więcej programów dedykowanych skazanym na kary długoterminowe, bowiem jest ich za mało i są zbyt ubogie,

- istnieje potrzeba doboru osób do roli funkcjonariusza więziennego wykonywującego kary długoterminowych, istnieje również potrzeba szkolenia tych osób pod kątem specyfiki pracy z tą grupą skazanych,
- oddziaływania terapeutyczne wobec skazanych z zaburzeniami preferencji seksualnych powinny być przedłużone na okres postpenalny. Administracja więzienna powinna korzystać z art.199b k.k.w.,
- w stosunku do skazanych długoterminowych uzależnionych terapia w więzieniu powinna być długoterminowa, zintensyfikowana w okresie poprzedzającym zwolnienie,
- szczególną uwagę należy poświęcić następującym grupom skazanych na kary długoterminowe: młodocianym, kobietom, „niebezpiecznym” uwzględniając specyficzne potrzeby związane z wiekiem, płcią, drastycznym ograniczeniem swobody poprzez skrajną izolację oraz indywidualną wrażliwość na długoterminową izolację penitencjarną,
- w najbliższych latach populacja skazanych na długoterminowe kary pozbawienia wolności nie tylko będzie się powiększać ale również starzeć, co będzie wymagało wypracowania programów rehabilitacyjnych i opiekuńczych,
- należałoby przemodelować okres przygotowania do wolności w przypadku skazanych na kary najdłuższe min. przywrócić dobrowolny dozór kuratora sądowego tj. art.167 k.k.w.,
- organizowanie „domów przejściowych” dla skazanych znajdujących się w ostatniej fazie odbywania długoterminowej kary pozbawienia wolności,
- dobrym pomysłem jest rozłożenie programów oddziaływania na części lub celu wykonywania kary pozbawienia wolności na mniejsze etapy,
- „bezwzględne dożywocie” jest sprzeczne z art. 3 EKPC.

Doktorantka krytycznie odnosi się do zmian w zakresie orzekania i wykonywania kar długoterminowych pozbawienia wolności wprowadzonych nowelą do k.k. z lipca 2022 r. W opinii Autorki dysertacji doktorskiej brak możliwości warunkowego zwolnienia dla skazanych na dożywotnie pozbawienia wolności może rodzić daleko idące negatywne skutki w przestrzeni penitencjarnej.

Recenzowana rozprawa doktorska jest dziełem oryginalnym, podejmującym problem wykonywania kar długoterminowych w polskim systemie penitencjarnym, który z punktu widzenia społecznego, a w szczególności dowartościowania praw podmiotowych człowieka w

sytuacji uwięzienia oraz zapobiegania powrotowi do przestępstwa po odbyciu kar tego rodzaju jest zagadnieniem niezmiernie ważnym. Podejście do badanej problematyki ma charakter holistyczny. Doktorantka dokonała całościowego spojrzenia na wykonywanie kar długoterminowych, by wypracować i zaproponować nowoczesny i optymalny model wykonywania kary pozbawienia wolności wobec więźniów na kary długoterminowe pozbawienia wolności. Wybór znaczenia pojęcia „kary długoterminowe” (które jest wieloznaczne, w różny sposób przez różnych autorów definiowane) na podstawie Rezolucji Komitetu Rady Europy z 17 lutego 1976 r., która przyjęła jako dolną granicę tego rodzaju kar wymiar pięciu i więcej lat jest trafne. Ta trafność bowiem polega na tym, iż w świetle w szczególności badań psychologicznych i psychiatrycznych kary powyżej tej granicy wpływają szczególnie negatywnie na psychikę i osobowość sprawcy. Aby tego uniknąć należałoby tę grupę więźniów odrębnie traktować i w sposób odrębny wykonywać karę pozbawienia wolności. Badania naukowe Doktorantki oraz wnioski z nich wynikające będą tej idei owocnie służyć.

Podsumowując ocenianą dysertację doktorską mgr Aleksandry Polak - Kruszyk stwierdzam, że rozprawa doktorska stanowi dzieło samodzielne, oryginalne, interesujące, rozwiązujące problem naukowy. Realizacja wynikających z niej wniosków pozwoli implementować do polskiego systemu penitencjarnego standardów wynikających w szczególności z rekomendacji Rady Europy. Autorka wykazała się bardzo szeroką, bowiem interdyscyplinarną wiedzą w szczególności z zakresu prawa karnego materialnego, prawa karnego wykonawczego, psychiatrii i psychologii. Rozprawa zatem odpowiada w pełni wymaganiom o których mowa w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. 2023.742 t.j.), dlatego wnoszę do Rady Dyscyplin Naukowych Nauki Prawne oraz Ekonomia i Finanse o dopuszczenie do publicznej obrony. Wnioskuje również o wyróżnienie recenzowanej rozprawy doktorskiej.

Aldona Nawój-Śleszyński